ISSN -2583-147X (P), **Vol.- 9, Issue No.VI, September 2023**
Bastabatara Pariprakash Prachee
Peer Reviewed and Referred Research Journal

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ସୁରକ୍ଷାରେ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ଭୂମିକା

ଜ୍ଞାନରଞ୍ଜନ ତ୍ରିପାଠୀ

ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆମେ ଯଦି ଗୋଟିଏ ଜାତି ଆଧାରରେ ପରିଚୟ ଖୋଜିବସିବା ତେବେ ତା'ର ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ହେବ ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ; ତା'ପରେ ଅନ୍ୟ ସବୁ । ଭାଷା ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ଜାତିର ବିକାଶର ସମ୍ବଳ । ଯେଉଁ ଜାତିର ଭାଷା ଯେତେ ଉନ୍ନତ ସେ ଜାତି ସେତିକି ବଳିଷ୍ଠ, ସାହସୀ, ନିର୍ଭିକ ତଥା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଭାଷାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଦେଶ ଓ ଜାତିର ମହତ୍ୱ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ । ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଭାଷା ପାଇଁ ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆସନ ଅଧିକାର କରେ । ମଣିଷର ଏଇ ଭାଷା ପୁଣି ସ୍ଥାନ ଆଉ ସମାଜ ବିଶେଷରେ ପୃଥକ । ଆମ ପୃଥିବୀରେ ମଣିଷ କହୁଥିବା ଭାଷା ବହୁବିଦ୍ଧ । ଯା' ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପୂର୍ବ ଉପକୂଳ ଭାରତବର୍ଷର ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ତଥା ତା'ର ପଡ଼ୋଶୀ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ସୀମାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ବ୍ୟବହୃତ ଓ କଥିତ ହେଉଥିବା ଭାଷା । ଓଡ଼ିଆ ହେଉଛି ମୋର ମାତୃଭାଷା ।

ମଣିଷର ମାତୃଭାଷା ସମ୍ପର୍କରେ ଏତିକି କହିଲେ କଥାଟି ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ ଯେ "ଶୈଶବରୁ ଯେଉଁ ପରିବେଶରୁ ଯେଉଁ ଭାଷାଟି ମଣିଷ ଶିଖେ, ବ୍ୟବହାର କରେ ସେଇ ଭାଷାରେ ସେ ଚିନ୍ତାକରେ, ସ୍ୱପ୍ନଦେଖେ, ଭଲପାଏ, ଘୃଣାକରେ ଇତ୍ୟାଦି । ପରେ ହୁଏତ ସେ ବିଚାରକୁ ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରିପାରେ । ତେଣୁ ଭାଷାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିଜ ଭାଷା ବା ସାଧାରଣ ଭାବେ ଯାହାକୁ ମାତୃଭାଷା କୁହାଯାଏ ତା'ର ସ୍ଥାନ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ।"(୧) ଭାଷା ହେଉଛି ଈଶ୍ୱର ଦତ୍ତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପଲବ୍ଧି ଯାହାକୁ ଆଧାର କରି ମଣିଷ ସାହିତ୍ୟ, ବିଜ୍ଞାନ, ରାଜନୀତି, ଇତିହାସ, ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର ଏ ସମସ୍ତର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିପାରୁଛି । ଏକ ଜାତି ବିଶେଷଠାରୁ, ଏକ ଧର୍ମ ବିଶେଷଠାରୁ ଓ ସଂପ୍ରଦାୟ ବିଶେଷ ଠାରୁ ଜ୍ଞାନର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ଅତି ସହଜ ସରଳ ଭାବରେ ହୋଇପାରୁଛି । "କହିବାକୁ ଗଲେ ଈଶ୍ୱର ମଣିଷକୁ ଭାଷାଶକ୍ତି ଦେଇଛନ୍ତି, ବଦଳରେ ମଣିଷ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ରୂପଗୁଣ ଦେଇଛି । ଭାଷା ନଥିଲେ ବେଦ, ପୁରାଣ, ନାନା ଧର୍ମ, ସଂପ୍ରଦାୟର ନାନା ଗ୍ରନ୍ଥ ନଥା'ନ୍ତା । ଏତେ କିସମର ଦେବାଳୟ କି ଉପାସନା ସ୍ଥଳ ନଥାନ୍ତା । ମଣିଷର ଭାଷା ଅଛି ବୋଲି ସେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ଚିହ୍ନେଇଛି । ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରି ବାଣ୍ଟିଛି । ବିଜ୍ଞାନ ଗବେଷଣା କରି ସାଗରରୁ ଆକାଶଯାଏ ଜୟ କରିଛି । ଏଥିରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ, ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର, ମନୋବିଜ୍ଞାନ, ବାଣିଜ୍ୟ, ଯନ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟା, ଚିକିତ୍ସାଶାସ୍ତ୍ର, ଗଣିତଶାସ୍ତ୍ର ଏବଂ କଳ୍ପନା ଓ ଅନୁଭବର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗଳ୍ପ, କବିତା, ନାଟକ, ଉପନ୍ୟାସ, ପ୍ରବନ୍ଧ ପରି ସାହିତ୍ୟ ସବୁ । ବୁଝିବାର କଥା, ଭାଷା ନଥିଲେ ସାହିତ୍ୟ ନଥା'ନ୍ତା, ରକେଟ୍ ନଥା'ନ୍ତା, ପରମାଣୁ ବୋମା, ଚିକିତ୍ସା ଶାସ୍ତ୍ର, ତେଲଖଣି, କାରଖାନା, ଧାନଚାଷ ଏମିତି ସଂସ୍କୃତି, ସଭ୍ୟତା ନଥା'ନ୍ତା ।(୨)

ଭାଷା ସମ୍ପର୍କରେ ଯେତେ କହିଲେ ସେତେ ଅଧିକ ହେବ । କଥା ସରିବ ନାହିଁ । ଭାଷାର ବହୁବିଦ୍ଧ ରୂପ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପରମ୍ପରା ଓ ସୃଷ୍ଟି ଢେର ପ୍ରାଚୀନ । ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ ସାରଳା ସାହିତ୍ୟକୁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପ୍ରାରମ୍ଭ କାଳ ବୋଲି ଧରାଯାଏ । ଏହି ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ସମୟ ଅବଧିରେ ବହୁ ଚିନ୍ତନାୟକ ଏବଂ ଜ୍ଞାନୀଗୁଣୀ ନିଜର ଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ମୋ ପ୍ରବନ୍ଧର ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟବସ୍ତୁ ।

କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ଅସୁରେଶ୍ୱର ପ୍ରଗଣାର ଦୀକ୍ଷିତପଡ଼ା ଗ୍ରାମରେ ୧୮୩୮ ମସିହା ଜୁଲାଇ ୧୩ ତାରିଖ ଦିନ ମାତା ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଦେବୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଓ ପିତା ସଦାଶିବ ରାୟଙ୍କ ଔରସରୁ ଗୌରୀଶଙ୍କର ଭୂମିଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷ ବଙ୍ଗଦେଶର ହୋଇଥିଲେବି ଜନ୍ମଗତ ଅଧିକାର ସୂତ୍ରରେ ସେ ଓଡ଼ିଆ ଥିଲେ ।

ତାଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଓଡ଼ିଶାକୁ କିପରି ଆସିଲେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ତିନୋଟି କାରଣ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଚର୍ଚ୍ଚା ହୁଏ । ତାହା ହେଉଛି ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ବଙ୍ଗ ଦେଶର ରାଜା ତୋଡ଼ରମଲ୍ଲଙ୍କ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲକ୍ଷେ କିଛି ବଙ୍ଗାଳି ଓଡ଼ିଶା ଆସିଥିଲେ । ସେ ସୂତ୍ରରେ 'ରାଜା' ଉପାଧି କ୍ରମେ 'ରାଜା'ରୁ ରାୟ ସାଙ୍ଗିଆଧାରୀ କିଛି ପରିବାରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଓଡ଼ିଶାରେ ରହିଯାଇଥିଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ କାରଣ ହେଉଛି ଓଡ଼ିଶାର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଦେଶ ବିଦେଶରୁ ବହୁ ଅଣଓଡ଼ିଆ ଓଡ଼ିଶା ଆସି ଆଉ ନିଜ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଫେରିନଥିଲେ । ଏ ଆଧାରରେ ବଙ୍ଗ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଆସିଥିବା ରାୟ ପରିବାରର ଦାୟଦ ଭାବରେ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇପାରେ । ଶେଷ କାରଣଟି ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କ ଅନୁଗାମୀମାନେ ପୂର୍ବ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାୟ ସବୁ ପ୍ରାନ୍ତରରେ କୌଣସି କୌଣସି କାରଣ ବଶତଃ ହେଉ ଅବା କିଛି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଲାଗି ରହିଯାଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ପରିବାର ଯେ ନଥିବେ, ଏଥିରେ କୌଣସି ଅବିଶ୍ୱାସ କରିହେବ ନାହିଁ । ଏତେ ସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଜନ୍ମସ୍ଥାନର ପରିଚୟ ନ୍ୟାୟରୁ ଗୌରୀଶଙ୍କର ମୂଳତଃ ଓଡ଼ିଆ ଥିଲେ ।

ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ବାଲ୍ୟକାଳ ତାଙ୍କ ଗ୍ରାମରେ ହିଁ କଟିଥିଲା । ଗ୍ରାମ ଚାଟଶାଳୀରେ ସେ ବିଦ୍ୟା ଅଧ୍ୟୟନ ଶେଷକରି କଟକ ଆସି ହାଇସ୍କୁଲରେ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ । ଏହାପରେ ସେ ସ୍କଲାରସିପ୍ ପାଇ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଲାଗି ହୁଗୁଳି ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । "୧୮୫୮ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ଗୌରୀଶଙ୍କର ହୁଗୁଳିରୁ ବାଲେଶ୍ୱର ଫେରି ନିଜ ପିତୃବ୍ୟ ଭବାନୀ ପ୍ରସାଦ ରାୟଙ୍କ ପାଖରେ ରହି ମାସିକ ୨୦ ଟଙ୍କା ବେତନରେ ଶକ୍ଷକତା କଲେ । ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲରେ ସେତେବେଳେ ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ତାଙ୍କର ଛାତ୍ର ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଶେଷ ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ 'ମାଷ୍ଟର ଦାଦା' ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରୁଥିଲେ । ଏହାପରେ ୧୮୫୯ ମସିହାରେ କଟକକୁ ଫେରି କମିଶନର କଚେରୀରେ ଜଣେ କିରାଣୀ ରୂପେ ଚାକିରୀରେ ଯୋଗଦେଲେ ଗୌରୀଶଙ୍କର । ଚାକିରୀ ଜୀବନରେ ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ନିଷ୍ଠା ଓ ସଚ୍ଚୋଟତାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତତ୍କାଳୀନ କମିସନର ଜି.ଏଫ୍. କକ୍‌ବର୍ଣ୍ଣ ସାହେବ ତାଙ୍କୁ ୨୦ ଟଙ୍କା ବେତନରେ ମନିଅର୍ଡ଼ର ଏଜେଣ୍ଟ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଇଥିଲେ । ଏହାପରେ ଅବଶ୍ୟ ସେ ମ୍ୟାକ୍‌ଫରସନ ସାହେବଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଅନୁବାଦକ ବା ଟ୍ରାନ୍ସଲେଟର ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ମାତ୍ର ୧୨ ବର୍ଷର ଚାକିରୀ ଜୀବନ ପରେ ୧୮୭୨ ମସିହାରେ ଅବସର ନେଇଥିଲେ ।"(୩)

ଏଇ ସମୟକାଳ ଥିଲା ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ଜୀବନର ଘଡ଼ିସନ୍ଧି ମୁହୂର୍ତ୍ତ । ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମର ଦୋଛକିରେ ରହି କେଉଁ ରାସ୍ତାକୁ ସେ ଆପଣାର କରିବେ ତାହା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ? ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବିକାଶରେ ସମକାଳର ପରିବେଶ, ପାଣିପାଗ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାରେ ନାହିଁ ନାହିଁର ଅଭାବବୋଧ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଢେର ଆଗକୁ ବଢ଼ିବାରେ ଆଉ ସ୍ୱାଧୀନଚେତା ହେବାରେ ସହଯୋଗ କରିଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଓଡ଼ିଶା ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର କରାଳଗ୍ରାସକୁ ଦେଖି ସାରିଲାଣି । ଆଉ କର୍ମଯୋଗୀ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ସାଧନାର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସଦୃଶ 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା'ର ମହତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ଏ ଜାତି ମର୍ମେ ମର୍ମେ ଅନୁଭବ କଲାଣି । ଗୋଟିଏ ବର୍ଷରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ବିଭିଷୀକାକୁ ଏବଂ 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା'ର ନିର୍ଭିକତାକୁ ସମାନ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ଦେଖିଛି । ଏ ଦୁହିଁଙ୍କଠାରୁ ନୂଆ ଓଡ଼ିଶାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି କହିଲେ କିଛି ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ ।

"ଗୌରୀଶଙ୍କର ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ଥିଲେ ହେଁ, ସମ୍ବାଦ ପରିବେଷଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଥିଲେ ନିର୍ଭିକ । ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ବିଶେଷତଃ ପୁଲସ୍-ଅବକାରୀ ବିଭାଗର କର୍ମଚାରୀ ଦୁର୍ନୀତି, ନଦୀ ଘାଟରେ ହେଉଥିବା ଅତ୍ୟାଚାରଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବଜେଟ୍ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଆପଣାର ନିରପେକ୍ଷ ମତ ଦୀପିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ନାଳ ଖୋଳିବା, ରେଳରାସ୍ତା ପକାଇବା, କଟକରେ କଲେଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା, ଇଂରେଜୀ ଶାସନରେ ଅବହେଳିତ ଓଡ଼ିଶା ପକ୍ଷେ ଥିଲା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଏ ବିଷୟରେ ସେ ବହୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଓ ପରାମର୍ଶ ପତ୍ରିକା ମାଧ୍ୟମରେ ସରକାରଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଥିଲେ ।(୪)

କେବଳ ଯେ 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା' ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ଏକମାତ୍ର ଆୟୁଧ ଥିଲା ନୂତନ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନରେ ତାହା ନୁହେଁ; ତାଙ୍କ କମାଣର ପ୍ରଧାନ ଅସ୍ତ୍ର ଥିଲା 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା' । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ସେ ଜଣେ ଭଲ ବକ୍ତା, ସଂଗଠକ, ସଂସ୍କାରକ ଏବଂ ଉତ୍କଳ ଜନନୀର ସୁଯୋଗ୍ୟ ସନ୍ତାନ ଥିଲେ । ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ନିଷ୍ଠା ଓ ଦକ୍ଷତାକୁ ଏ ଜାତି କାଳକାଳକୁ ମନେରଖିଥିବ । ଏ ଅବସରରେ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ଜାତି ପ୍ରତି ରହିଥିବା ପ୍ରମୁଖ ଅବଦାନଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନମତେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ ।

ସାମ୍ବାଦିକତା ମାଧ୍ୟମରେ ଭାଷା ଓ ଜାତିର ଉନ୍ନତି କାମନା :

ଆଜି ଭାରତରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରକୁ ଦେଶର ଚତୁର୍ଥ ସ୍ତମ୍ଭ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ଯେତେବେଳେ ଭାରତରେ ଗଣତନ୍ତ୍ର ନଥିଲା, ଦେଶ ପାରାଧିନ ଥିଲା ସେତେବେଳେ ଗୌରୀଶଙ୍କର ଆପଣା ଉଦ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତି କଳ୍ପେ ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ମୁଦ୍ରିତ ପତ୍ରିକା 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା' ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ଧର୍ମ, ସଂସ୍କୃତି, ସାହିତ୍ୟ, ଆଞ୍ଚଳିକ ସମସ୍ୟା ଓ ଘଟଣାବଳୀ, ଅର୍ଥନୀତି ଆଦି ସମସ୍ତ ଖବର ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । ଗୋଟିଏ ସମୟରେ 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା' ଉଭୟ ସରକାର ଓ ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କର ସେତୁ ହୋଇ ଉଭା ହୋଇଥିଲା ।

"କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର, ତା'ର ପରିବେଶ, ରଥଯାତ୍ରା, ତୀର୍ଥ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୂରାଚାର, ନବକଳେବର, ପୁରୀ ରାଜାଙ୍କ ସମାଲୋଚନା, ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଦୀପିକାରେ ଅବାରିତ ଧାରାରେ ଲେଖାମାନ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା ।

ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ, ମହିମାଧର୍ମ, ଧର୍ମ ଓ ଅନାଚାର, ଗୀତା, ସାମ୍ୟବାଦ ଆଦି ସମ୍ପର୍କରେ ତଥ୍ୟମୂଳକ, ଐତିହାସିକ ସମ୍ବାଦ ସମୀକ୍ଷା ଓ ଟିପ୍ପଣୀଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଦୀପିକା ଏକ ସୁଖ ପାଠ୍ୟ ପତ୍ରିକାର ସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ନ୍ୟୁଜ୍ ସହିତ ଭିଉଜ୍ ହିଁ ଏହାକୁ ଜନପ୍ରିୟ କରିଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ସେତେବେଳେ ରେଳପଥ ପ୍ରଥମେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଦୀପିକା ରେଳପଥର ଅପକାରିତା, ଉପକାରିତା, ରେଳଡାକ ଆଦି ସମ୍ପର୍କରେ ଭୂରି ଭୂରି ଲେଖା ଲେଖିଥିଲେ ।"(୫)

ଗୌରୀଶଙ୍କର ଏହି ପତ୍ରିକା ମାଧ୍ୟମରେ ଯେଉଁ ଦିଗଟିକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ ତାହା ହେଉଛି ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସମକାଳରେ ବହୁ ବାଧାବିଘ୍ନର ଶିକାର ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପ୍ରତି ଅନୁଦାରଭାବ, ପଡ଼ୋଶୀ ବଙ୍ଗଭାଷୀ ବୁଦ୍ଧିଜୀବିମାନଙ୍କ ଚକ୍ରାନ୍ତ ଏବଂ କିଛି ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ବୈମାତୃକ ମନୋଭାବ ବିଶେଷ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ଏମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା' ଢେର କଥା ନିଜର ସମ୍ବାଦ ପ୍ରଭାଗରେ ଲେଖିଅଛି । ଗୋଟେ ଜାତି ଆଉ ପ୍ରଦେଶର ଏତେ ବିଶାଳ ସଂସ୍କୃତି, ସଭ୍ୟତା ଓ ଭାଷାର ପ୍ରାଚୀନ ପରମ୍ପରା ସହିତ, ପ୍ରାଚୀନ କାବ୍ୟ କବିତାର ସୁବିପୁଳ ସୌଧ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଏ ରାଜ୍ୟକୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦିଆଯାଉନାହିଁ ! ଗୌରୀଶଙ୍କର ଏହାର ବିରୋଧରେ ଢେର କଥା ଲେଖିଥିଲେ ନିଜର ସମ୍ପାଦକ ପୃଷ୍ଠାରେ । ଆଉ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏହାର ବିରୋଧ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଥିଲେ । ସେ ସବୁବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଉନ୍ନତି ଚାହୁଁଥିଲେ । ଯେଉଁଥିଲାଗି ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ପୋଥିମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ କରି ଭଞ୍ଜଯୁଗୀୟ କାବ୍ୟ କବିତା ତାଳପତ୍ର ପୋଥିରୁ ମୁଦ୍ରିତ ହେବାରେ ବହୁ ଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟର ଚର୍ଚ୍ଚା, ସତ୍ତା ଏବଂ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇବା ଲାଗି ଦୀପିକା ବିଜ୍ଞାପନ ପୃଷ୍ଠାରେ ଅନେକ ବିବରଣୀ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲା । 'ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ' ଓ 'ବିଜୁଳି' ପତ୍ରିକାର କଳି ଦ୍ୱାରା ସେ ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ସାହିତ୍ୟିକ ପାଣିପାଗକୁ ସର୍ବଦା ସରଗରମ କରି ରଖୁଥିଲେ । ଆଜି ଯଦି ଓଡ଼ିଶାରେ ଏତେ ସଂଖ୍ୟକ ଖବର କାଗଜ ଏବଂ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ ପାଇ ପାଠକଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପୂରଣ କରି ପାରୁଛି । ତେବେ ଏ ସମସ୍ତର ପୃଷ୍ଠପଟରେ 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା' ଏବଂ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ନିର୍ଭିକ ଓ ସଚ୍ଚା ସାମ୍ବାଦିକତା ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ରହିଅଛି ।

ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରୀତି ଓ ସମ୍ପାଦନା ଦାୟିତ୍ୱକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ :

ଗୌରୀଶଙ୍କର ତାଙ୍କ ପିଲାଦିନରୁ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ବେଶ୍ ଦରଦୀ ଥିଲେ । ଚାଟଶାଳୀ ସମୟରେ ସେ କେତେକ ପୋଥି ପଢ଼ିବାର ଗୌରବ ଅର୍ଜନ କରଥିଲେ । କଟକରେ ହାଇସ୍କୁଲ ପାଠ ପଢ଼ିବା କାଳରେ ବହୁ କାବ୍ୟକବିତା, ପୋଥି ମଧ୍ୟରୁ ଅକ୍ଷର ଚିହ୍ନି ଚିହ୍ନି ପଢ଼ିବାର ଅଭିଳାଶ ଢେର ରହିଥିଲା । ଏହି ଅଭିଳାଶ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରୀତିର ପରିଚୟ ଦେଇଥାଏ । ବିଶେଷ କରି ସେ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କ ଜଣେ ବଡ଼ ପ୍ରଶଂସକ ଓ ପାଠକ ଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ସମକାଳରେ ସଭ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତ ନବ ଓଡ଼ିଆମାନେ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କୁ ବ୍ୟଙ୍ଗ ବିଦ୍ରୂପ କରିଥିବାର ପ୍ରସଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ କେହି କେହି ସମାଲୋଚକ କହିଥା'ନ୍ତି । ରାଧାନାଥ ଏବଂ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ବିବାଦ, ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ-ବିଜୁଳି ବିବାଦ ଏ ସମସ୍ତର ସୂତାଖିଅରେ ପ୍ରାରମ୍ଭ ଗଣ୍ଠି ତାଙ୍କଠାରେ ପଡ଼ିଥିବାର କୁହାଯାଏ । ଏ ସବୁର ଆଲୋଚନା ପରର କଥା । ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଯେ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟର ପୁନଃରୁଦ୍ଧାର ସମ୍ଭବ କିଛି ମାତ୍ରାରେ ହୋଇପାରିଥିଲା ତାହା ହେଉଛି ସବୁଠୁଁ ବଡ଼ କଥା ।

'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା'ରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ 'କୋଟିବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସୁନ୍ଦରୀ', 'ଲାବଣ୍ୟବତୀ' 'ବୈଦେହୀଶ ବିଳାଶ' ପରି କେତେକ

ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାନୀୟ କାବ୍ୟର ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ଅଭିମନ୍ୟୁଙ୍କ 'ବିଦଗ୍ଧ ଚିନ୍ତାମଣି', ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ 'ରସକଲ୍ଲୋଳ' ପରି କେତେକ ରୀତିଯୁଗୀୟ କାବ୍ୟ କବିତା 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା'ର ପୃଷ୍ଠାମଣ୍ଡନ କରୁଥିଲା ।

"ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରକାଶ ଓ ପ୍ରସାର ପାଇଁ ଗୌରୀଶଙ୍କର ଦୀପିକା ପୃଷ୍ଠାରେ କମ୍ ପ୍ରୟାସ ଚଳାଇନଥିଲେ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ସଂକଳିତ ହେବାକୁ ଥିବା ଏକ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରେ ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ, ସୁଭଦ୍ରା ପରିଣୟ ଏବଂ ଭାଷା ଭାଗବତ (ସମ୍ଭବତଃ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁସୃତ ନବାକ୍ଷରୀ ଛନ୍ଦ ବିଶିଷ୍ଟ ଭାଗବତ)ରୁ ନିର୍ବାଚିତ ଅଂଶମାନ ସନ୍ନିବେଶିତ କରିବା ପାଇଁ ହୋଇଥିବା ଏକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଦୀପିକା ପୃଷ୍ଠାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଦୀପିକାର ୧୫.୦୨.୧୮୬୮ ମସିହା ସପ୍ତମ ସଂଖ୍ୟାରେ ଗୌରୀଶଙ୍କର କୃଷ୍ଣ ସିଂହଙ୍କ ମହାଭାରତ ଓ ହରିବଂଶ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ବିଜ୍ଞାପନ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମର ଅନ୍ତ ନଥିଲା ।"(୬)

ଗୌରୀଶଙ୍କର ପ୍ରାଚୀନ ପୋଥିମାନଙ୍କର ମୂଲ୍ୟ ଭଲ ଭାବରେ ଜାଣିଥିଲେ । ସେ ବହୁବାର ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କୁହନ୍ତି, ଆଜି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଯେଉଁ ରୂପରେ ଆଉ ଯେଉଁ ଭାବରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଛି ତା'ର ସମସ୍ତ ଶ୍ରେୟ ଆମ ପୁରାଣ, କାବ୍ୟ, କବିତା, ଭଜନମାଳା ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପରିମଣ୍ଡଳର ସୃଜନଶୀଳତା ।

ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥ ଏବଂ ପତ୍ରପତ୍ରିକାର ଉତ୍ତମ ରୂପେ ପ୍ରଚାର ପ୍ରସାର ଲାଗି ବିଜ୍ଞାପନ :

ଗୌରୀଶଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଉନ୍ନତିକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ବହୁ ଯୋଜନା ଓ ପରିକଳ୍ପନାମାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିଲେ । ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ବିଜ୍ଞାପନ ଦେବାର ପରମ୍ପରା ରହିଥିଲେବି ଏହା କିପରି ସମସ୍ତ ପାଠକକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିବ ଏବଂ ମନୋଲୋଭା ହୋଇପାରିବ, ସେ ଦିଗରେ ଶ୍ରୀ ରାୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ । ବିଜ୍ଞାପନ ଦ୍ୱାରା ପତ୍ରିକା ଯେପରି ଆପଣାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ନହରାଇ ପାଠକମାନଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପୂରଣ କରିବା ସହ ତାକୁ ସହଯୋଗ କରିପାରୁଥିବ ସେ ଦିଗରେ ଗୌରୀଶଙ୍କର ଭଲଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ । ମାସିକ ରାଶିଫଳ, ନୂତନ ପୁସ୍ତକ କିମ୍ବା ପତ୍ରିକାର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶକାଳ, କୃଷି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସଚେତନତା ଆଦି ଏହି ପତ୍ରିକାର କଳେବର ମଣ୍ଡନ କରୁଥିଲା ।

"ଗୌରୀଶଙ୍କର କୃଷ୍ଣ ସିଂହଙ୍କ ମହାଭାରତ ଓ ହରିବଂଶ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ବିଜ୍ଞାପନ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମର ଅନ୍ତ ନଥିଲା । ଦୀପିକାର ବିଭିନ୍ନ ସଂଖ୍ୟାରେ ସେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ଆସୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଖଣ୍ଡେ ବହି ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା'ର ପ୍ରଚାର ଦୀପିକା ମାଧ୍ୟମରେ କରୁଥିଲେ । ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ 'ସରଳ ବ୍ୟାକରଣ' ଓ 'ଜୀବନ ଚରିତ', ତାରାଭୂଷଣ ଶର୍ମାଙ୍କ 'ବର୍ଣ୍ଣ ବିଜ୍ଞାନ', ଜଗମୋହନଲାଲାଙ୍କ 'ଭ୍ରମଭଞ୍ଜନ କାବ୍ୟ', 'ରଘୁବଂଶ', 'ଚାରୁ ପାଠ' ୧ମ ଓ ୨ୟ, ଶ୍ରୀ ନୀଳ ବସାକଙ୍କ 'ଭାରତବର୍ଷର ଇତିହାସ' ୧ମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗର ଅନୁବାଦ 'କାଦମ୍ବରୀ ବର୍ଣ୍ଣପରିଚୟ'(୭) ଆଦି ଗ୍ରନ୍ଥର ବିଜ୍ଞାପନ ଦୀପିକାରେ କରାଇ ପାଠକଙ୍କ ସହଯୋଗିତା ଏବଂ ସହଭାଗିତାରେ ସହାୟକ ହେଉଥିଲେ । ପୁନଶ୍ଚ ଏଥିରେ ମାସର ଛୁଟି ଦିନମାନଙ୍କର ତାଲିକା ପଞ୍ଜିକାର ବେଳ, ଘଡ଼ି, ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଆଦି ସମସ୍ତ କଥା ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । ଗୌରୀଶଙ୍କର ବିଜ୍ଞାପନଗୁଡ଼ିକରୁ ପ୍ରୋପାଗଣ୍ଡା ଅପେକ୍ଷା ବାସ୍ତବ ଖବର ବେଶୀ ପ୍ରକାଶନକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେଉଥିଲେ ।

ଶିକ୍ଷାବନ୍ଧୁ ପତ୍ରିକାର ପ୍ରକାଶନ ପୂର୍ବରୁ 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା'ରେ ଯେଉଁ ବିଜ୍ଞାପନ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ତାହା ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା ।

"ବିଜ୍ଞାପନ

ଶିକ୍ଷାବନ୍ଧୁ

ଏହି ନାମରେ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟକ ଖଣ୍ଡିଏ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ତିନି ସପ୍ତାହ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ । ଏହାକୁ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଉପଯୋଗୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଯତ୍ନର ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେବ । କତିପୟ ସୁଶିକ୍ଷିତ ଲେଖକ ମହାଶୟମାନେ ଏହାର ଲେଖକ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଅଙ୍ଗୀକାର କରିଛନ୍ତି । ପତ୍ରିକାର ଆକାର ରାଏଲ୍ ଆଠପେଜି ଏକ ଫର୍ମା ଏବଂ ଡାକ ମାସୁଲ ସମେତ ଅଗ୍ରୀମ ବାର୍ଷିକ ମୂଲ୍ୟ ଏକ ଟଙ୍କା । ଗ୍ରହଣେଚ୍ଛୁ ମହାଶୟମାନେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଠିକଣାକୁ ମୂଲ୍ୟ ଓ ପତ୍ରାଦି ପଠାଇବେ ।

୧.୧.୧୮୯୫ ଶ୍ରୀ ଯୋଗେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଜେନା

କଟକ କାର୍ଯ୍ୟାଧ୍ୟକ୍ଷ, କାଳିଗଳି ।(୮)

ଓଡ଼ିଶାର ବିକାଶରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ସମୃଦ୍ଧିରେ ଗୌରୀଶଙ୍କର ସବୁ ଅସାଧ୍ୟକୁ ସାଧ କରିବାରେ ଏବଂ ଅମଡ଼ା ବାଟ ମାଡ଼ି ଚଲାବାଟ ତିଆରିବାରେ ସତ ପ୍ରଚେଷ୍ଟିତ ଥିଲେ ।

ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶଧାରାରେ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ଭୂମିକା :

ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର, ସାହିତ୍ୟର ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ ରଚନା ଦିଗରେ ବୁଦ୍ଧିଜୀବିମାନେ ଯେତିକି ତତ୍ପର ଓ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ସେହି ପରିମାଣରେ ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସ ରଚନାରେ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇନାହାନ୍ତି । ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶଧାରା', ଗୌରାଙ୍ଗ ଚରଣ ଦାଶଙ୍କ 'ଜଗତିକରଣ ଓ ମଞ୍ଚ ରାଜନୀତି' ବ୍ୟତୀତ କିଛି ଭଲ ପ୍ରବନ୍ଧ ଆଦିକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ କେବଳ ଓଡ଼ିଶା କାହିଁକି ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷ ଓ ବିଶ୍ୱ ଇତିହାସରେ ନୂତନତାର ଅରୁଣ ଆଭା ନେଇ ଆସିଥିଲା । ଇଉରୋପୀୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ନିଜର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଚାଲିଥିଲା । ଏହାର କାରଣ ମୁଖ୍ୟତଃ ବ୍ରିଟିସ୍ କଲୋନିଆଜିମ୍ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ନବଶିକ୍ଷିକ ଜନନାୟକମାନେ ଏକ ମଧ୍ୟମ ପନ୍ଥାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ, ଯେଉଁଥିରେ କି ଆମ ସଂସ୍କୃତି ଓ ସଭ୍ୟତାରେ ରହିଥିବା ଅନେକ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତାକୁ ଆମେ ଅନ୍ଧପରି ନମାନି ଏହାର ବିକଳ୍ପକୁ ଆମେ ଇଉରୋପୀୟ ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ତୁଳନା କରି ନିଷ୍କର୍ଷର ପନ୍ଥା ଖୋଜିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସେହି ଘଡ଼ିସନ୍ଧି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଗୌରୀଶଙ୍କର ବହୁପରିମାଣରେ ଆମ ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଉତ୍‌ଥାନ ପତନରେ ନିଜକୁ ଅଂଶୀଦାର କରି ରଖିଥିଲେ । ପ୍ରଥମତଃ ଗୌରୀଶଙ୍କର ଚାଟଶାଳୀ ଶିକ୍ଷା ପରେ ନିଜେ ଇଂରାଜୀ ସ୍କୁଲରେ ପାଠପଢ଼ି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ିବ ଲାଗି ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥିଲେ । ଶିକ୍ଷା ଦିଗରେ ଆମେ କେତେ ପଛରେ ରହିଯାଇଛେ ସେ ସବୁର କଳନା ରାମଶଙ୍କର ବହୁବାର ନିଜର 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା'ରେ ଲେଖା ପ୍ରକାଶନ କରି ସଚେତନ କରାଉଥିଲେ । ନାରୀ ଶିକ୍ଷାକୁ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ରେଳଗାଡ଼ିର ପ୍ରଚଳନ ଜନିତ ସୁବିଧା, ଅସୁବିଧା, ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମରେ ରହିଥିବା ବହୁବିଧ କୁସଂସ୍କାର, ଉନ୍ନତ ଚିକିତ୍ସା ପଦ୍ଧତି, ଧର୍ମୀୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା, ମନୁଷ୍ୟର ସାମାଜିକ ଓ ନ୍ୟାୟିକ ଅଧିକାର, ଓଡ଼ିଶାରେ ଶିଳ୍ପର ବିକାଶ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ଓଡ଼ିଆ ଶିକ୍ଷା, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ବଳିଷ୍ଠତାକୁ ଗୌରୀଶଙ୍କର ତତ୍ପରତାର ସହିତ ସମାଧାନ କରିବାର ସୂତ୍ରକୁ ନିଜେ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଦୀପିକା ମାଧ୍ୟମରେ ଉଠାଇଥିଲେ । ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶ ଦିଗରେ ଢେର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ନେଇଥିଲା ।

"ଯେତେବେଳେ ଗୌରୀଶଙ୍କର 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା' ପ୍ରକାଶନର ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କଲେ ସେହି ସମୟରେ କଟକ, ପୁରୀ, ବାଲେଶ୍ୱର ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶା ନଥିଲା । ଏହି ଭୁଖଣ୍ଡରେ ଲୋକେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା କହୁଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ନଥିଲେ । କେତେକ ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକ ଆଗ ପାଠ ପଢ଼ି ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ଗଡ଼ଜାତ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଯାଉଥିଲେ । ସେହିପରି କଲିକତାରୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ବଙ୍ଗାଳୀମାନେ ଏ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଚାକିରୀ କରିବାକୁ ଆସୁଥିଲେ । ଗୌରୀଶଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ଦେଖାଦେଇଥିବା ଦୁର୍ଗତି ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଥମେ ସଂଗଠିତ ଉପାୟରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ଚିତ୍ର ଜାତି ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ । ଅର୍ଥନୀତିକ ପ୍ରଗତି ନିମନ୍ତେ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେଲେ । ଏସବୁକୁ ସରକାରଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରି ସରକାରୀ ସ୍ତରରେ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ।"(୯)

ଏ ସମସ୍ତ ଦିଗରୁ ଖୋଜି ଲୋଡ଼ି ବସିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସରେ ଗୌରୀଶଙ୍କର ଓ ଉତ୍କଳଦୀପିକା ଚିରକାଳକୁ ସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିବେ ।

ଛଦ୍ମନାମରେ ବିରୋଧୀଙ୍କୁ ବ୍ୟଙ୍ଗବିଦ୍ରୂପ :

ପତ୍ର ପତ୍ରିକାରେ ଛଦ୍ମନାମରେ ଲେଖା ପ୍ରକାଶ କରିବା ଏବଂ ନିଜକୁ ଛଦ୍ମନାମରେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିଚିତ କରାଇବା, ଏବେର ପରମ୍ପରା ନୁହେଁ । ସମାଲୋଚକମାନେ ଏ ପରମ୍ପରା ବିଦେଶରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ବୋଲି କହିଥାଆନ୍ତି । ମୋ ମତରେ ଆମ ଭାରତରେ ଏ ପରମ୍ପରା ଢେର ପ୍ରାଚୀନ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କଥାକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ପ୍ରାଚୀନ ଚର୍ଯ୍ୟାଗୀତିଠାରୁ ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ଛଦ୍ମନାମ ଯାଏଁ କେତେ କ'ଣ ଉଦାହରଣ ବାହାରିବ । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଛଦ୍ମତା ଯଦି ସମାଜର ଉନ୍ନତି କଳ୍ପେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି ତେବେ ଏହାର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କରିବା ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ । ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ କଥାକୁ ଦୃଷ୍ଟିଦେଲେ ସେ 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା' ମାଧ୍ୟମରେ ହେଉ ବା 'ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ'ରେ କେତେକ ଛଦ୍ମନାମର ବ୍ୟବହାର କରି ବହୁ କଟାକ୍ଷ କରିଥିଲେ । ବଙ୍ଗଭାଷୀମାନଙ୍କ

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ବିଦ୍ୱେଷୀ ମନୋଭାବକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଦୀପିକା ପୃଷ୍ଠାରେ 'ନବଗୁଞ୍ଜର' ଛଦ୍ମ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଗୀତ ଗୌରୀଶଙ୍କର ଲେଖିଥିଲେ ।

"ସଂଗାତ କି ଶୁଣିଲି ଆଚମ୍ୱିତ, ନାହିଁ ଏଥୁଁ ବଳି ଆଚମ୍ୱିତରେ
ଓଡ଼ିଆ ପାଇଁକି ଯାହାଙ୍କ ପଢ଼ିଆ କରମ ବଟିୟା ହେଲା
ବଣା କଲା ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ଅକ୍ଷର ଭାଷା ଅଡୁଆ ଲାଗିଲାରେ ।

X X X

ପଣ ପଣେ ଜଣେ ସିହାଣ ଭାଣ୍ଡକୁ ପିହାଣ ଫେଡ଼ି
ବଙ୍ଗଳା ଅକ୍ଷରେ ଓଡ଼ିଆ ଲେଖିବା ବିଧିକି ଦେଇଛି ଇତିରେ
ପାଇ ଏ ବିଧାନ ଚାଟଙ୍କ ପ୍ରଧାନ କରୁଛନ୍ତି ଯେତେ ନାଟ
ତା' ଦେଖି ମୁଁ ଭାଳେ ପରବଛୁ ଦେଲେ
କଣ୍ଡାକୁ ଦିଶିବ ବାଟରେ ।"(୧୦)

'ଶ୍ରୀରଙ୍ଗ ପଞ୍ଚାନନ' ଛଦ୍ମ ନାମରେ ନିଜ ଉପାଧି ଷ' ଲୋପ କରି ରାଜକୃଷ୍ଣ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ 'ମେଷ' ବୋଲି କହି କଟାକ୍ଷପାତ କରିଥିଲେ । ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାକୁ ରକ୍ଷା କରିବା । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ବିରୋଧୀମାନଙ୍କୁ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ପତ୍ରିକା ମାଧ୍ୟମରେ ଛଦ୍ମନାମରେ ବହୁବିଧ ତାର୍କିକ ସମାଲୋଚନା ଲେଖି ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପକ୍ଷପାତୀତାକୁ ଦର୍ଶାଇଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଆ ରଙ୍ଗମଂଚ ଓ ନାଟକର ବିକାଶରେ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ଭୂମିକା :

ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ବହୁପ୍ରକାର ଲୋକ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜାତିର ଓ ଅଞ୍ଚଳର ଭିତ୍ତିରେ ବାସ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସଂସ୍କୃତିରେ ବହୁବିଧ ଲୋକନାଟକର ବ୍ୟବହାର ରହିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଭୌତିକ ସ୍ତରରେ ସେପରି କୌଣସି ନାଟକ ରଚିତ ହେଉନଥିଲା ବା ନାଟ୍ୟକାରମାନଙ୍କୁ ଏ ଦିଗରେ ସଚେତନ କରାଯାଉନଥିଲ । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭ କାଳରୁ ସତୁରୀ ଦଶକ ଯାଏ ଆମେ ସଂସ୍କୃତ ନାଟକ, ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ଏବଂ ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦିତ ନାଟକ ଉପରେ ଅଧିକ ନିର୍ଭରଶୀଳ ଥିଲୁ । ଏହାପରେ ଜଗମୋହନ ଲାଲା, ରାମଶଙ୍କର ରାୟ, ଅଶ୍ୱିନି କୁମାର ଆଦିଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଓଡ଼ିଆରେ ନାଟକ ଲେଖାଗଲା ଏବଂ ଅଭିନୀତ ମଧ୍ୟ କରାଗଲା । ଗୌରୀଶଙ୍କର ଜଣେ ନାଟ୍ୟକାର ନଥିଲେବି ନାଟ୍ୟ ସମାଲୋଚକ, ସମୀକ୍ଷକ, ନାଟ୍ୟକାରମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି ଉଦ୍ୟମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ଠାପୂର୍ଣ୍ଣ । ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଲାଗି ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପର୍ଣ୍ଣ ମାନସିକତାକୁ ପ୍ରମାଣିତ କରିଥାଏ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ନାଟ୍ୟ ସମାଲୋଚକ ଡଃ. ହେମନ୍ତ କୁମର ଦାସ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଏବଂ ତାର୍କିକ କଥାଟିଏ କୁହନ୍ତି ।

"ଗୌରୀ ଶଙ୍କର ନାଟ୍ୟକାର ନଥିଲେ । ତେବେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଓ ରଙ୍ଗମଂଚର ଇତିହାସ ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ବିନା ଯେ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଯିବ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଗୌରୀଶଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ନବଉତ୍କଳର ନିର୍ମାତାରେ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ, ଭାଷା ସୁରକ୍ଷା ଆନ୍ଦୋଳନ, ଗଳା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ମାନ ଉନ୍ନୟନ, ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର, କୁସଂସ୍କାର ବିଲୋପ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ବ୍ୟାପାରରେ ସେ ନିଜକୁ ଏଭଳି ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ କରି ନେଇଥିଲେଯେ, ଉତ୍ତର ପୁରୁଷମାନେ ସର୍ବଦା ତାଙ୍କୁ କୃତଜ୍ଞତାର ସହିତ ସ୍ୱୀକାର ନକରି ଉପାୟ ନାହିଁ ।(୧୧)

ଆଜିର ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ କଥା ଯଦି ଚିନ୍ତା କରାଯାଏ ତେବେ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ପ୍ରତି ଓ ସେ କାଳର ଯଥାମାନ୍ୟ ନାଟ୍ୟକାରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେତିକି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆସିବ ସମପରିମାଣରେ ଅନ୍ତରାତ୍ମା କ୍ଷୋଭରେ ଭରିଯିବ । କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ନୁହେଁ ଏ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାୟ ସବୁ ଦେଶ ଓ ଜାତିର ଦୁଃଖ ପାଲଟିବାକୁ ଯାଉଛି । ଆଗପରି ଆଉ ନାଟକର ଆଦର ସେପରି ଅଧିକ ନାହିଁ ।

ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, ସମକାଳୀନ ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା :

ଜଣେ ସରଳ, ନିରଳସ ମଣିଷ କର୍ମଚାରୀ ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ । କହିବାଠାରୁ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ । ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପରି ଘଡ଼ିସନ୍ଧି ସମୟରେ ସେ 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା'କୁ କଟକ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ କମ୍ପାନୀ ଅନୁକୂଲ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ କରାଇ ଓଡ଼ିଶାରେ ନିରପେକ୍ଷ ଖବର ଦେବାରେ ସହଯୋଗ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ସମସ୍ତ ଦୁର୍ଗତି ଏବଂ ହାନିଲାଭର ସୁବିଧା ଅସୁବିଧାକୁ ଗୌରୀଶଙ୍କର ଦୀପିକା ପତ୍ରିକା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରି ଜନମାନସରେ ବେଶ୍ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଥିଲେ ।

ଭାଷା ସୁରକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ଦାନ ବିଶେଷ ଭାବରେ ସ୍ମରଣୀୟ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଉଠାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ

ଯେଉଁ କେତେଜଣ ବଙ୍ଗୀୟ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ଅଧିକାରୀ ଚକ୍ରାନ୍ତ ଚଳାଇଥିଲେ ତା'ର ପ୍ରତିବାଦ କରି ଗୌରୀଶଙ୍କର 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା'ରେ କଡ଼ା ସମାଲୋଚନା ଏବଂ ସମ୍ପାଦକୀୟ ମାନ ଲେଖି ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏକତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଜନଜାଗରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିବାଠାରୁ ଜନସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ବିଶାଳ ହୃଦୟ ଏବଂ ନିଷ୍ପାପଣକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଅଛି ।

ଉପସଂହାର :

ପ୍ରବନ୍ଧର ଅନ୍ତିମ ସୋପାନରେ ଖାଲି ଗୋଟିଏ କଥା କହି ଗୌରୀଶଙ୍କର ନିର୍ଭିକତା ଏବଂ ସଚ୍ଚୋଟତାର ପରିଚୟରେ କଥାର ଶେଷ କରିବି । ସେହି ସମୟରେ କଟକରେ ସବ୍‌ରେଜିଷ୍ଟ୍ରାର ଅଫିସ୍‌ରେ ନିୟମ ମୁତାବକ ସବ୍‌ରେଜିଷ୍ଟ୍ରାର ରହୁନଥିଲେ । ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଡେପୁଟି କଲେକ୍ଟର କାର୍ଯ୍ୟଭାର ତୁଲାଉଥିଲେ । ଯାହାଫଳରେ ଲୋକେ ନାହିଁ ନଥିବା ଅସୁବିଧା ଭୋଗ କରିବା ସହିତ ହଇରାଣ ହରକତ ହେଉଥିଲେ । ଏ କଥାକୁ ସେ ନିଜର ଦୀପିକା ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖି ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ଓ ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲେ । ସବ୍‌ରେଜିଷ୍ଟ୍ରାର ଇଂରେଜ ଅଫିସର ଆର୍ମିଷ୍ଟ୍ରଙ୍ଗ୍ ସାହେବ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରବଳ କ୍ରୋଧ କରିଥିଲେ । ଏ ସମସ୍ତ କଥାକୁ କର୍ଣ୍ଣପାତ ନକରି ସେ ତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପରାୟଣତାକୁ ଦୃଢ଼ତାର ସହ ସମ୍ପାଦନ କରିଥିଲେ ।

ଗୌରୀଶଙ୍କର କେବଳ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପାଇଁ ଢେର କିଛି କରିଥିଲେ ତାହା ନୁହେଁ; ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଏବଂ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଅବଦାନ ଆଜିବି ସମସ୍ତେ ମନେରଖିଛନ୍ତି । ସାରାଜୀବନ ସେ କର୍ମଯୋଗୀ ପରି ନିଜର କର୍ମ କରିଚାରିଥିଲେ ଏ ଜାତି ଓ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ବିଧାନ ପାଇଁ । ୧୯୦୩ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ୫ ତାରିଖରେ ପ୍ରେସ୍‌ରେ ବସି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା କାଳରେ ହଠାତ୍ ତଳେ ପଡ଼ି ସଜ୍ଞାହୀନ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ । ଏହାପରେ ଓଡ଼ିଶା ତା'ର ବରପୁତ୍ରକୁ ହରାଇଥିଲା । ଆଜି ସେ ଆମ ଗହଣରେ ନାହାଁନ୍ତି ସତ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପରିକଳ୍ପିତ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଆଜି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷାଭିତ୍ତିକ ପ୍ରଦେଶ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ମାନ୍ୟତା ଲାଭ କରିସାରିଲାଣି । ଏ ଜାତି ଓ ଭାଷା ପାଇଁ ଯାଠୁଁ ବଳି ସୌଭାଗ୍ୟ ଆଉ କ'ଣ ହୋଇପାରେ ।

ଶେଷ ଟୀକା :

୧. ଟିକାୟତ ରାୟ, କୈଳାସ ଚନ୍ଦ୍ର, ବ୍ୟାକରଣ ଚର୍ଚ୍ଚା, ସୁଲଭ ପ୍ରକାଶନ, ବଳଗଣ୍ଡି, ପୁରୀ-୧, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶକାଳ- ୨୦୨୦, ପୃଷ୍ଠା-୧୮ ।

୨. ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା-୧୫ ।

୩. ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦନ ସିଂହ, ଡ. ଶୁଭେନ୍ଦୁ ମୋହନ, ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ, ଖଗେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ମଲ୍ଲିକ, ଗୌରୀଶଙ୍କର ପରିକ୍ରମା, ପ୍ରକାଶନ-ଗୌରୀଶଙ୍କର ସ୍ମୃତି ସଂସଦ, କଟକ-୨, ପୃଷ୍ଠା-୯ ।

୪. ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦନ ସିଂହ, ଡ. ଶୁଭେନ୍ଦୁ ମୋହନ, ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ଚାକିରୀ ଓ ସ୍ୱାଭିମାନ- ଜାନକୀ ବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି (ଭରଦ୍ୱାଜ), ଗୌରୀଶଙ୍କର ସୀମକ୍ଷା, ପ୍ରକାଶନ- ଗୌରୀଶଙ୍କର ସ୍ମୃତି ସଂସଦ, କଟକ-୨, ପୃଷ୍ଠା-୩୯ ।

୫. ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା-୭୬ ।

୬. ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା-୫୧ ।

୭. ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା-୫୨ ।

୮. କର, ବାଉରିବନ୍ଧୁ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ବିନୋଦବିହାରୀ, କଟକ-୨, ପ୍ରକାଶକାଳ- ୨୦୧୮, ପୃଷ୍ଠା-୨୩୦ ।

୯. ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦନ ସିଂହ, ଡ. ଶୁଭେନ୍ଦୁ ମୋହନ, ଗୌରୀଶଙ୍କର ପରିକ୍ରମା, ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶାରେ ସାମାଜିକ ସଂସ୍କାର ଆଣିବାରେ ଉତ୍କଳ ଦୀପିକାର ଭୂମିକା-ଡ. ନିହାର ରଞ୍ଜନ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଗୌରୀଶଙ୍କର ସ୍ମୃତି ସଂସଦ, କଟକ-୨, ପୃଷ୍ଠା-୪୬ ।

୧୦. ଗୌରୀଶଙ୍କର ସମୀକ୍ଷା, ପୃଷ୍ଠା-୫୦ ।

୧୧. ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା-୨୫ ।

ମୁଦୁପୁର, ନୂଆଗଡ଼, ଜଗତ୍‌ସିଂହପୁର

ଦୂରଭାଷ : ୭୫୦୪୧୦୦୮୧୮